

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

DE BLOKHUIZEN IN DE AMSTEL

Nelly Moerman

Eindopdracht UvA masterwerkgroep 'Amsterdamse culturele elite'

Docente Madelon Simons

2009

	<i>pag</i>
Inhoudsopgave	
1. Inleiding	3
2. Twee schilderijen in het Amsterdam Historisch Museum	4
3. Hendrick Jacobsz Dubbels (1621-1707) schilder van de Blokhuisen	6
4. Willem II en de aanslag op Amsterdam in 1650	8
5. De blokhuisen gebouwd en weer afgebroken	12
6. De blokhuisen in beeld en woord	14
a. Beeldbank stadsarchief Amsterdam	14
b. Bouwtekening	15
c. Historische stadsbeschrijvingen	16
d. Joost van den Vondel (1587-1679)	17
7. Slotbeschouwing	19
8. Samenvatting	21
9. Literatuur	22
10. Lijst met afbeeldingen	25
Bijlage I : Transcriptie Beschrijving van de blokhuisen, Van Domselaer	26
Bijlage II: Afbeeldingen blokhuisen uit de Beeldbank stadsarchief Amsterdam	28
Colofon	29

De afbeelding op het titelblad is ontleend aan de beeldbank van het stadsarchief van de gemeente Amsterdam (afbeeldingsbestand: 010097011911).

De ets is gemaakt door Bernard Picart en dateert van ca. 1651. De Amstel met de Blokhuisen is gezien in noordelijke richting naar de stad toe. Links en rechts van de Blokhuisen zijn twee hameien afgebeeld met daarachter twee molens. Tussen de Blokhuisen zijn op de achtergrond, de molen De Joffer en de Zuiderkerk te zien. Het embleem bovenin de lucht bevat twee cirkels met rechts de *Overval* en links de *Afval* van Willem II. De afbeeldingen komen overeen met een penning die geslagen is bij zijn overlijden. Middenboven is de allegorische verbeelding van de Amstel.

1. Inleiding

Toen de deelnemers aan de UvA-masterwerkgroep *'De culturele elite van Amsterdam'* op 7 oktober 2009 het Amsterdams Historisch Museum bezochten, moeten zij begrepen hebben dat de blokhuisen in de Amstel niet zo maar een paar vestinghuizen waren, maar dat er een hele geschiedenis aan verbonden is.¹ Slechts weinig Amsterdammers zijn bekend met die geschiedenis. Waar ruim drie eeuwen geleden het ene pamflet na het andere verscheen over dit onderwerp, daar weet vandaag de dag nauwelijks nog iemand wat blokhuisen zijn en waarom ze in de Amstel gebouwd werden.² Toen ik een tweetal weken voor het genoemde bezoek aan het AHM, in de museumwinkel vroeg of zij een afbeelding van de blokhuisen in hun collectie hadden, begreep niemand waar ik het over had.³

De blokhuisen zijn gebouwd na de aanslag van stadhouder Willem II op Amsterdam in 1650. Deze geschiedenis was tot ver in de 19^e eeuw alom bekend. In zijn beschrijving van de Gouden Eeuw, een boek uit 1896, stelt de auteur Muller de retorische vraag: *'Wie kent niet die wonderlijke gebeurtenis, toen een Nederlandsch leger bij Welna aan den Amsteldijk legerde tegenover het gewapende Amsterdam en de burgeroorlog voor de deur stond?'*⁴ Ik wist het niet. Ik kende die geschiedenis niet en ik wist niet waar Welna lag.⁵ Wel had ik in het AHM een schilderij gezien met daarop afgebeeld een bevroren Amstel met ijsvermaak en blokhuisen aan de horizon. Op het bijbehorende tekstbordje stond de aanslag op Amsterdam vermeld. Later zou blijken dat er in het depot van het museum nog een schilderij is met een winterse afbeelding van de blokhuisen. In het kader van de werkgroep *Culturele Elite van Amsterdam* zijn beide schilderijen bekeken.

Allereerst zullen deze schilderijen besproken worden, waarbij de meeste aandacht uitgaat naar het schilderij dat kwalitatief het beste is. Vervolgens zal ingegaan worden op de aanleiding tot de bouw van de blokhuisen en daarna zal getracht worden

---

¹ Amsterdams Historisch Museum is verder afgekort als AHM.

² Groenveld 1967.

³ Een blokhuis is een houten wachthuis bij de opening in een vestinggordel, b.v. bij een bedekte weg of een rivierdoorgang. Een bedekte weg is een langs de contrescarp van een vesting geheel of gedeeltelijk omlopende weg, tegen vijandelijk vuur gedekt door een aarden verhoging of glacis, waarlangs ook een bank voor schutters is ingericht. Bron: Haslinghuis, *Bouwkundige termen*, 2005.

⁴ Muller 1896, p. 324.

⁵ *Welna* is de naam van de hoeve waar tijdens het beleg van Amsterdam in 1650, Willem Frederik met twee vertegenwoordigers van die stad onderhandelde. Bron: Groenveld 1967, onderschrift afbeelding 31 tegenover pagina 65.

vanuit diverse bronnen een beeld te krijgen hoe de bouwwerken er in werkelijkheid hebben uitgezien. Tot slot zal ingegaan worden op de betekenis van de blokhuisen in relatie tot hun korte bestaan van slechts drie jaar.

2. Twee schilderijen in het Amsterdam Historisch Museum

Afb. 1 *De blokhuisen in de Amstel in de winter*, ca 1651-54
Onbekend
Olieverf op doek, 83 x 119 cm
Inv.nr. SA 3010

Als eerste werd gezien een schilderij in het depot (afb. 1) waarvan de maker onbekend is en die door Carasso een ‘zeventiende eeuwse zondagsschilder’ is genoemd.⁶ Vervolgens heeft de werkgroep het schilderij van Hendrik Dubbels (1621-1707) bekeken dat tot de vaste collectie behoort (afb. 2). Het zijn beide riviergezichten in de winter, afgebeeld met een dichtgevroren Amstel en op het ijs talloze figuren die allerlei activiteiten uitoefenen. Het depotschilderij is groot (83 x 119 cm) en de blokhuisen zijn centraal en symmetrisch ten opzichte van elkaar gepositioneerd. De huizen zijn op een bijna brutale wijze neergezet met op de voorgrond een paar rijen kleurrijke figuren waarvan het lijkt alsof die nauwelijks enig verband hebben met de blokhuisen die achter hen zijn afgebeeld.

Het tweede schilderij (afb. 2) is van Hendrick Dubbels (ca. 1621-1707). Het behoort tot de vaste collectie van het AHM en werd op zaal bekeken. De afmetingen zijn kleiner (47,5 x 56 cm) dan die van het schilderij in het depot. Het voorplan wordt ingenomen door ijsvermaak. Allerlei vertier is afgebeeld, er wordt geschaatst, alleen of met z’n tweeën aan een stok. Aan de rechterkant is een ongelukkige schaatser

---

⁶ Carasso 28 (1976), pp. 44-46.

achterover gevallen. Anderen zijn aan het colfspelen, terwijl overal op de ijsvlakte toeschouwers het vermaak staan te bekijken. Links op de voorgrond zit een man

Afb. 2 *De blokhuisen in de Amstel bij winter*, ca 1651-54
Hendrick Dubbels (ca. 1621-1707)
Olieverf op doek, 47,5 x 56 cm
Inv.nr. SB 4521

geknield op het ijs en warmt zijn handen aan een vuurpot die geplaatst is op een houten vlonder. Rechts daarvan zit een jongeman op een prikslee en aan zijn beweging is te zien dat hij zijn stokken met kracht in het ijs steekt. Helemaal rechts op de voorgrond schaats iemand achter een duwslee. Het is een drukte van jewelste.

Aan de horizon zijn de blokhuisen in een excentrische positie weergegeven en middels een doordachte opbouw van de voorstelling wordt de aandacht er als het ware naar toe getrokken. Onze ogen volgen de richting die de schilder in zijn afbeelding heeft gecreëerd: van linksonder naar rechtsmidden. Er zijn een aantal factoren die dit effect teweegbrengen. Zo zijn de figuren op het ijs geplaatst langs denkbeeldige perspectieflijnen die samenkomen in een punt aan de horizon achter het rechterhuis. Ook de richting van de balk op de voorgrond, die als repoussoir dienst doet, draagt bij aan de beweging naar rechts. Eveneens heeft de licht-schaduw verdeling een belangrijk effect. De blokhuisen krijgen meer zonlicht dan de molens op de oever en de figuren in de linkerhelft van het schilderij die in het donker blijven steken. Ook de schaduwen op het ijs dragen bij aan de richting van het schilderij. Niet te zien op de reproductie, maar goed waar te nemen in het museum, zijn de kleine witte accenten van de hoofdbedekkingen van de vrouwen voor het rechter blokhuis. Tot slot moet ook

vermeld worden de begrenzing van de wolkenpartij, die een duidelijke ruimte geeft aan de blokhuisen.

De blokhuisen in dit schilderij bestaan uit een groot basement met omloop, daarop een rechthoekige opbouw van twee etages met bovenop een zadeldak. De gevel heeft een vooruitspringend middenrisaliet met daarboven een timpaan waarin mogelijk het wapen van Amsterdam is te herkennen. De weergave van de blokhuisen is zoals gezien vanuit de stad, dit mag geconcludeerd worden omdat de molens topografisch herkenbaar zijn. Het is de oostelijke oever van de Amstel met daarop van links naar rechts: De Bul, De Gooijer en tussen de blokhuisen in, is de Kopermolen afgebeeld.⁷ Toch levert deze interpretatie een probleem. Zoals gezegd, kijken we naar de oostelijke oever van de Amstel, en zien we de ijsvlakte zich uitstrekken naar het zuiden. De consequentie is dat gezien vanuit de beschouwer, aan de linkerkant van het schilderij het noorden gelokaliseerd moet worden. Kijken we naar de richting van de schaduwen op het ijs, dan komt het zonlicht juist uit die richting. Op het noordelijk halfrond staat de zon nooit in het noorden. Zou de schilder Dubbels zich vergist hebben?

3. Hendrik Jacobsz Dubbels (1621-1707) schilder van de Blokhuisen in de Amstel

De schilder Hendrik Jacobsz Dubbels (1621-1707) werd geboren in Amsterdam.⁸ Zijn ouders waren afkomstig uit Noord-Duitsland en zijn vader was juwelier. Zelf heeft hij zijn hele leven in Amsterdam gewoond en gewerkt. Hij schilderde voornamelijk zeegezichten en wintertaferelen. Het schilderij met de blokhuisen in het AHM is zojuist besproken. De opbouw en compositie zijn aan de orde geweest. Toch valt er nog een bijzonderheid in de afbeelding te vermelden, waar nog geen aandacht aan is besteed. Wanneer met enige afstand naar het schilderij gekeken wordt, is het alsof er twee afbeeldingen over elkaar geprojecteerd zijn. De eerste neemt het onderste deel van het schilderij in beslag en verbeeldt de bezigheden op het ijs, een tweede afbeelding met daarop de blokhuisen kan daar als het ware overheen geprojecteerd gedacht worden. Je zou ook kunnen zeggen dat het lijkt alsof de schilder twee dingen wilde vertellen in één schilderij. Zouden de figuren niet geschilderd kunnen zijn door een andere schilder, zoals ook geopperd werd bij het schilderij in het depot?

---

⁷ Website AHM: <http://ahm.adlibsoft.com/>

[http://ahm.adlibsoft.com/\(0apjq55hyuw0p55ydo2eu55\)/detail.aspx?parentpreref=](http://ahm.adlibsoft.com/(0apjq55hyuw0p55ydo2eu55)/detail.aspx?parentpreref=)

⁸ Middendorf 1989.

De oeuvrecatalogus van het werk van Hendrik Dubbels vermeldt een tweede schilderij dat identiek zou zijn aan dat in het AHM.⁹ Het schilderij is thans in particulier bezit. De zwart-wit afbeelding die gemaakt is voorafgaande aan de restauratie, laat zien hoe het schilderij van Dubbels was omgetoverd tot een werk van Van Goyen (afb. 3 links). De afbeelding is sterk overschilderd en in plaats van de Amsterdamse Blokhuisen staat nu de kerktoeren van Dordrecht aan de horizon. De figuren op het ijs zijn hier en daar wat aangedikt zodat ze beter zouden passen bij de stijl van Van Goyen. In de compositie is ook meer ruimte gecreëerd. Het wak aan de rechterkant is verdwenen, evenals op de voorgrond de balk waarop Dubbels zijn signatuur had geplaatst. Het echtpaar middenvoor is het kind kwijtgeraakt en het rijtje van vier schaatsers daarboven is gereduceerd tot twee. De hele omgeving is veranderd, maar de elementen die zo kenmerkend zijn voor het ijsvermaak, zijn gebleven.

De oeuvrecatalogus van het werk van Hendrik Dubbels laat ons ook iets anders zien. In het merendeel van zijn schilderijen komt het licht van links. Het is een manier van weergeven die hij al in zijn opleidingstijd geleerd moet hebben en die ook door andere schilders in die tijd werd toegepast. Moesten we hiervoor nog constateren dat de zon in het noorden staat, nu kunnen we de richting van de schaduwen op het ijs beter begrijpen. De schaduwen op het ijs hebben niets te maken met een topografische oriëntatie, maar wel met een zo mooi mogelijke presentatie volgens de regels die algemeen gebruikelijk waren in die tijd.

Afb. 3 Links: ijsvermaak, de onechte Jan van Goyen (bron: B. Haak 1966/67 pp. 10-14); rechts: het schilderij van Hendrik Dubbels in het Amsterdam Historisch Museum.

---

⁹ Middendorf 1989, pp. 172-73.

In het AHM staat op het tekstbordje naast het schilderij te lezen dat de blokhuisen gebouwd zijn als reactie op de aanval op Amsterdam in 1650 door stadhouder Willem II. De blokhuisen moesten de stad verdedigen tegen een onverhoedse aanval over het water. Omdat zij de scheepvaart belemmerden, werden ze al in 1654 weer afgebroken.¹⁰ Hoe verliep die aanval op Amsterdam en wat was de rol van stadhouder Willem II?

4. Willem II en de aanslag op Amsterdam in 1650

Willem II (1626-1650) was stadhouder gedurende een kortere tijd dan welke prins van Oranje ook, maar geen enkele andere prins heeft meer invloed gehad op de institutie van het stadhouderschap. Het zijn de woorden van Herbert Rowen, die in zijn boek *The Princes of Orange: The stadholders in the Dutch Republic* het leven van deze prins beschrijft in een hoofdstuk met de veelbetekenende titel *William II: the challenger*.¹¹ Hoe is het mogelijk dat een prins van Oranje een stad als Amsterdam aanvalt? Wat waren zijn drijfveren? Waarom juist Amsterdam? Om de situatie te kunnen begrijpen zal uit het boek van Herbert Rowen geciteerd worden.

Willem II was de oudste zoon van Frederik Hendrik (1584-1647) en Amalia van Solms (1602-1675). Op 15-jarige leeftijd trouwde hij in Whitehall Palace in Londen met de negen jaar oude Mary Stuart (1631-1660), dochter van Karel I van Engeland, die later onthoofd zou worden. Wegens de jonge leeftijd van de bruid werd het huwelijk de eerste jaren niet geconsumeerd. In 1642 maakte Mary met haar moeder de oversteek naar de Republiek en in 1644 begon zij deel te nemen aan het openbare leven.

Willem's vader Frederik Hendrik had leiding gegeven aan de onderhandelingen die een einde maakten aan de Tachtigjarige Oorlog. Echter voordat de vrede van Munster getekend kon worden, werd hij ernstig ziek. Na

Afb. 4 *De latere stadhouder Willem II en zijn bruid Maria Stuart*, 1641
Anthony van Dyck (1599-1641)
olie op doek, 182,5 x 142 cm
Rijksmuseum

¹⁰ Bij verder onderzoek zou blijken dat de vele palen waarop de huizen gebouwd zijn en die van de palissadenwand, de stroom van de rivier ter plaatse ernstig belemmerden en dat daardoor ondieptes ontstonden. Bron: van Domselaer 1665, boek VI pp. 393-395.

¹¹ Rowen 1988, pp. 77-94.

het overlijden van Frederik Hendrik volgde Willem II hem op als stadhouder. Willem II heeft het verdrag weliswaar ondertekend, maar het werd gauw duidelijk dat hijzelf andere ambities had. Hoewel hij een goed stel hersens gehad moet hebben, kwam hij al snel in conflict met de provincie Holland en de stad Amsterdam. Hij bemoeide zich met de veroordeling van admiraal Witte de With, die met zijn vloot uit Brazilië was teruggekeerd in strijd met de orders die hij had gekregen. De prins stond erop dat de admiraal beoordeeld zou worden door de Staten Generaal, maar de provincie Holland en de stad Amsterdam verwierpen dit en vonden het een schending van hun jurisdictie. De zaak zou zich voortslepen tot na de dood van Willem II in 1650.

Het grootste conflict dat hij echter zou krijgen met Amsterdam betrof de reductie van de strijdkrachten. Toen hij midden maart 1647 prins van Oranje werd, was zijn alles overheersende streven om zichzelf te bewijzen op het slagveld tegen de Spaanse vijand. In zijn ogen diende dat land totaal en volledig verslagen te worden.¹² Nu de vrede met Spanje was getekend wilden Amsterdam en de andere grote Hollandse steden het leger verminderen. De oorlog had veel geld gekost en was gefinancierd middels belastingen en leningen. Holland had 58% van de kosten betaald, waarvan Amsterdam ongeveer de helft. Bij het bestendigen van de vrede zouden de belastingen verlaagd kunnen worden. Holland wilde ook de invloed van Willem II verkleinen. Bij inkrimping van het leger wilden de Hollanders de buitenlanders als eersten ontslaan, omdat men ervan uitging dat de rest van de soldaten eerder zou gehoorzamen aan de steden en de provincies waar zijzelf vandaan kwamen.

Tussen 1648 en 1650 was de basis van het conflict, dat Holland meende instructies en orders te kunnen geven aan de troepen waarvoor het betaalde en dat het zelf kon bepalen wie er weggestuurd zouden worden. Willem meende dat het leger er was om de eenheid te bewaren en daarom onder het centrale gezag van de Staten Generaal stond en hijzelf was de kapitein-generaal van dat leger. In tijden van oorlog had er geen meningsverschil bestaan, maar nu het vrede was, werd dit verschil van inzicht een groeiend conflict. Na langdurige onderhandelingen in 1648 en 1649 leek in

---

¹² Wijnne geeft in 1885 de volgende karakterschets van de stadhouder: *‘Willem II kwam er tegenover iedereen rondweg voor uit, dat hij het den Spanjaarden nimmer vergeven zoude, dat zij zijnen grootvader hadden doen vermoorden; maar wie kon aannemen, dat alleen de herinnering aan een euveldaad, bijna een halve eeuw voor zijne geboorte gepleegd, den jeugdigen vorst tot dien haat bezielde. Het was voor hen die niet geheel van levenservaring ontbloot waren niet onduidelijk dat ook zucht tot krijgsroem en veroveringslust in het hart van den Stadhouders spraken.’* Bron: Wijnne 1893, p.75.

het voorjaar van 1650 een akkoord dichtbij, maar over de laatste paar honderd man die Holland wilde wegsturen en Willem wilde behouden, kon geen overeenstemming bereikt worden. Geen van beide partijen wilde toegeven. Willem voelde zich gesteund door Frankrijk waar hij in het geheim contact mee had gezocht. Holland zocht steun in Londen. Dit werd weer opgevat als een bedreiging van de eenheid van de Nederlandse Staat en Willem behandelde het als een feitelijk verraad.

In het begin van 1650 koos Willem voor de harde lijn. Hij wist zich in die opstelling gesteund door zijn neef Willem Frederik die stadhouder van Friesland was. Ook had hij berichten uit Frankrijk ontvangen dat ze hem zouden steunen in het streven zijn positie te versterken. Willem II bevestigde de suprematie van de Staten Generaal boven de provinciale autonomie. Rowen noemt in zijn boek Willem's plan driest en roekeloos, en meent dat het in feite een burgeroorlog betekende. Toen Holland laat in het voorjaar, moe van het twee jaar onderhandelen over de reductie van het leger, uiteindelijk besloot om een aantal compagnieën waarvoor het betaalde, te ontbinden en aan de kapiteins het bericht van hun besluit stuurde, werd dit opgevat als een directe schending van de bevoegdheid van de kapitein-generaal. Willem reageerde onmiddellijk door de Staten Generaal bijeen te roepen en hem in zijn rechten te laten bevestigen. Hij informeerde de Staten Generaal dat hij een delegatie wilde formeren om de Hollandse steden te bezoeken, welke tegen zijn legerreductie programma hadden gestemd.

Op 4 juni kwamen de Staten Generaal bijeen en werd het verzoek ter stemming gebracht. Holland en Gelderland verklaarden zich tegen, Zeeland, Groningen en Overijssel na enige tegenstribbeling vóór. Friesland en Utrecht hielden zich buiten de stemming. Zo werd met één stem meerderheid en met slechts drie stemmen vóór, een besluit genomen, met verderstreckende gevolgen en van groter gewicht dan wellicht enig besluit der Staten Generaal.¹³ De missie zou niet alleen bestaan uit een aantal gedelegeerden, maar Willem wilde ook dat een indrukwekkende militaire escorte hem zou begeleiden. In feite overtrad hij hiermee de grenzen van zijn bevoegdheid. Als stadhouder had hij het recht om Hollandse steden te bezoeken, ook had de Stadhouder volgens een artikel in de Unie van Utrecht de bevoegdheid om bij conflicten tussen de provinciën onderling, een eindbeslissing te nemen, maar het was een constitutioneel

---

¹³ Wijnne 1893, p. 76.

principe dat de Staten Generaal de provincies als eenheden behandelden met ieder hun eigen soevereine macht.

De delegatie verliet Den Haag op 8 juni en keerde terug op 5 juli. De reacties in de verschillende steden waren wisselend. Amsterdam weigerde de delegatie toe te laten, maar wilde wel de poorten openen wanneer hij kwam als stadhouder zonder zijn dreigende militaire escorte. De hele onderneming werd een mislukking, er was geen enkele stem in de Staten van Holland die gewijzigd werd. Willem was boos, bitter en aangetast in zijn waardigheid. Het gaf hem de rechtvaardiging voor drastischer maatregelen. Hij informeerde de Staten Generaal en deze gaven hem de toestemming om maatregelen te nemen die de goede orde in de Republiek zouden moeten herstellen. Willem ging echter verder en plande een *coup d'état* voor eind juli en begin augustus. Zijn neef Willem Frederik kwam uit Leeuwarden om het militaire commando op zich te nemen, terwijl Willem zelf in Den Haag bleef.

Als eerste deel van de *coup d'état* werden in de ochtend van 30 juli zes gedeputeerden van de Staten van Holland die Willem het meest beledigd hadden, gevangen genomen en vastgezet in slot Loevestein. Dezelfde ochtend verschenen troepen voor de poorten van Amsterdam onder commando van Willem Frederik. Zij eisten toegang om een boodschap van de prins van Oranje te overhandigen. De troepen waren gestuurd vanuit het oosten van Nederland, maar zij waren de route kwijtgeraakt door de nachtelijke mist in het Gooi. Een postcourier uit Hamburg had hun aanwezigheid ontdekt toen hij hen in Hilversum tegenkwam en hij meldde dit met spoed aan burgemeester Cornelis Bicker (1592-1654). Deze trad krachtdadig op, alarmeerde de stad en toen Willem Frederik met zijn troepen in de ochtend voor Amsterdam arriveerde, vond hij de poorten gesloten.

Willem Frederik had alleen instructies gekregen om een boodschap van de prins af te geven, hij mocht geen aanval op de stad ondernemen. Hij bleef wachten op de komst van Willem uit Den Haag. De dagen daarna werd er met een delegatie uit Amsterdam onderhandeld in Welna, een hoeve aan de Amstel, en op 3 augustus werd overeenstemming bereikt. Willem's enige winst was de toezegging dat de gebroeders Andries (1586-1652) en Cornelis Bicker (1592-1654) hun bestuurlijke functies zouden

inleveren.¹⁴ Toen een aantal van de meest invloedrijke regenten hen niet meer steunden, kozen zij ervoor hun functie neer te leggen. De prins als legeraanvoerder won geen macht in de stad Amsterdam. De nieuwe magistraten die de Bickers vervingen, waren flexibeler in hun opstelling en kregen onverwachts de steun van de hele bevolking. Er werd in deze vijfdaagse binnenlandse oorlog geen druppel bloed vergoten en bijna geen schot gelost.¹⁵ De zes gedeputeerden die op Loevestein gevangen waren gezet, werden na een maand weer vrijgelaten.

Willem had bereikt dat de Bickers waren teruggetreden, maar hij had de Staten van Holland niet kunnen onderwerpen. Ook moest hij een compromis accepteren over de legerreductie. De Staten Generaal namen op 18 augustus een resolutie aan over een vermindering van het leger met het aantal militairen dat Willem wilde, maar verzwakten zijn triomf door toe te voegen dat de soldaten die weggestuurd werden van buitenlandse afkomst moesten zijn. Willem probeerde nog de oorlog met Spanje te doen herleven, maar de loop der gebeurtenissen werd beïnvloed door zijn onverwachtse dood. Na een kort ziekbed overleed hij op 6 november aan de pokken.¹⁶ Zijn vrouw Maria Stuart was in die tijd hoogzwanger van hun eerste kind. Acht dagen later op 14 november, bracht zij een zoon ter wereld, de latere stadhouder Willem III.

5. De blokhuisen gebouwd en weer afgebroken

Amsterdam reageerde geschrokken op de aanslag van Willem II. Ook toen de troepen voor de stadspoorten waren verdwenen, was de stad *'noch vol wan en mistrouwen'*.¹⁷ De regenten waren beducht op een nieuwe aanslag van de stadhouder. Aan de

---

¹⁴ Andries Bicker, Heer van Engelenburch (1597-1652) was burgemeester van Amsterdam van 1627-49. Hij was de leider van het verzet tegen het stadhouderlijk gezag. Zijn broer Cornelis Bicker, Heer van Swieten (1593-1654) was burgemeester van Amsterdam van 1646-50 en 1654. Als enig aanwezige burgemeester had hij 30 juli Amsterdam in staat van tegenweer gebracht en aan de troepen van Willem Frederik de toegang belet. Bij het verdrag van 3 augustus 1650 eiste Willem II dat de gebroeders Bicker uit alle regeringsambten zouden worden buitengesloten. Toen de vroedschap dit weigerde goed te keuren, gingen de Bickers vrijwillig heen. Na de dood van de prins werden ze in hun ambten hersteld (22 november 1650). (bron: de annotatie op pagina 518 uit Sterck's Verzamelde werken van Vondel dl V) Vondel schreef na hun eeerherstel een gedicht op de gebroeders Bicker.

¹⁵ Wijnne 1893, pp. 97-98.

¹⁶ Door de snelheid van het ziekteproces ontstonden hardnekkige geruchten over een vergiftiging als doodsoorzaak. Aanwijzingen hiervoor zijn echter nooit gevonden. Bron: 'De dood van den stadhouder Willem II', in: De Beaufort 1893, pp. 102-114.

¹⁷ Dapper 1663, p. 302.

stadspoorten en in de haven werd streng gecontroleerd.¹⁸ De inwoners sloegen palen in de grachten, de burgerwachten werden verdubbeld en het bestuur ontbood *‘een vernufteling van Antwerpen, die het Scheur by Duinkerken uitgevonden en gebouwt had’*. Deze ingenieur heette Jan Heimansz Koek en hij kreeg de opdracht om de blokhuisen in de Amstel te bouwen die de stad moesten beschermen tegen een onverhoedse aanval over water.¹⁹

De vrees voor een nieuwe aanval van Willem II was niet het enige waarvoor men bang was. Men was ook beducht voor het aanzien van de stad in het buitenland.²⁰ Amsterdam stond bekend als een stad waar vrede heerste, midden in de Republiek gelegen, onbereikbaar voor haar vijanden. Daarom kwamen er zoveel kooplieden om hun geld te belenen, daarom ook bood de haven zulk een grote zekerheid voor het buitenland.²¹ Kortom het stadsbestuur was bang dat het aanzien van Amsterdam als vrije handelsstad schade zou lijden en mede om die reden was men erop gebrand om een signaal af te geven dat de stad zich kon verweren.

Het buitenland was zeer goed op de hoogte. Zo zijn in de bibliotheek Chigi in Rome door Gisbert Brom documenten ontdekt, waaruit blijkt dat de Keulse Nuntius Fabio Chigi, de latere paus Alexander VII (1655-1667), de Curie in Rome over de aanslag informeerde.²² Brom noemt het opmerkelijk dat Chigi een week na de aanslag reeds van allerlei details op de hoogte was. Brom veronderstelt dat de geleerde pastoor van het Begijnhof, Leonardo Marius, één van zijn berichtgevers is geweest. (Deze pastoor is genoemd tijdens het eerste gastcollege in de module Culturele Elite Amsterdam)

De huizen werden gebouwd in 1651. De onderbouw moet stevig geheid geweest zijn: *‘De Blok-huisen waren op dicke sterke eyke palen, wel vast in de gront geheit’*.²³ Aan de stadskant waren op waterniveau bogen met latwerk aanwezig die toegang gaven aan sloepen ter bevoorrading. Aan de zuidkant d.w.z. de naar buiten gerichte kant, en aan de zijkant bevonden zich op de onderste verdiepingen geschutspoorten met valdeuren waarachter zich net als op oorlogsschepen de kanonnen bevonden. *‘Om de*

---

¹⁸ Frijhoff 2004, pp. 280-281.

¹⁹ Dapper 1663, p. 303.

²⁰ Wijnne 1885, p. 100.

²¹ Groenveld 1967, pp. 64-65.

²² Brom 1914, pp. 105-122.

²³ Van Domselaer 1665, boek VI p. 393.

*tweede verdiepingen, liepen breede open gangen, van vooren gedekt door dikke houten borstweeringen, waar de soldaaten de wagt konden houden. De derde verdiepingen waren verdeeld in verscheiden ´ lugtige vertrekken voor de bevelhebbers.*²⁴

De Amstel was verder afgesloten met een palissadenwand waarin recht voor de blokhuisen twee doorgangen vrijgelaten werden. *‘..... zo dat allerley schepen, schuiten, en vaertuigh, van buiten naer binnen willende, eerst recht tegen deze Blok-huisen aan, en dan ter zijden dezelve mosten door varen, de welke by quaatwillige gelegenheit, zodanigh van ´t geschut konden gegroet worden, datse eerder na de gront, als binnen souden geraken.*’ Deze doorgangen konden ´s avonds, indien men dat wilde, afgesloten worden door een boom met ijzeren pinnen.²⁵

Nadat de blokhuisen drie jaar hadden gestaan, bleek door *´het dichte en menighvuldige paalwerk, de loop en schuringh des Amstels eenighsins beletten, ´t welk ondiepte, en verstoppingh veroorzaakte.*²⁶ De zandbankvorming belemmerde de scheepvaart ten zeerste en toen men plannen begon te maken over een uitbreiding van de stad naar het zuiden en de stadsversterking op andere plaatsen ging aanpassen, verloren de blokhuisen hun functie en nam men het besluit om ze weer af te breken.²⁷ Materialen afkomstig van deze blokhuisen werden benut voor de bouw van het Oudezijds Huiszittenhuis.²⁸

6. De blokhuisen in beeld en woord

6.a. Beeldbank stadsarchief Amsterdam

Hoewel de huizen maar drie jaar hebben gestaan zijn er veel afbeeldingen van te vinden. Bij een eerste oriënterende zoektocht in de beeldbank van het stadsarchief van de gemeente Amsterdam worden al direct dertig afbeeldingen gevonden.²⁹ Het zijn tekeningen en prenten in diverse uitvoeringen, al dan niet voorzien met opschriften en toevoegingen. Het zijn zowel winter- als zomertaferelen. Een selectie daarvan is als

²⁴ Wagenaar 1760, dl II p. 571.

²⁵ Van Domselaer 1665, boek VI p. 394.

²⁶ Domselaer 1665, boek VI p. 394.

²⁷ Wagenaar 1760, dl II, p 571.

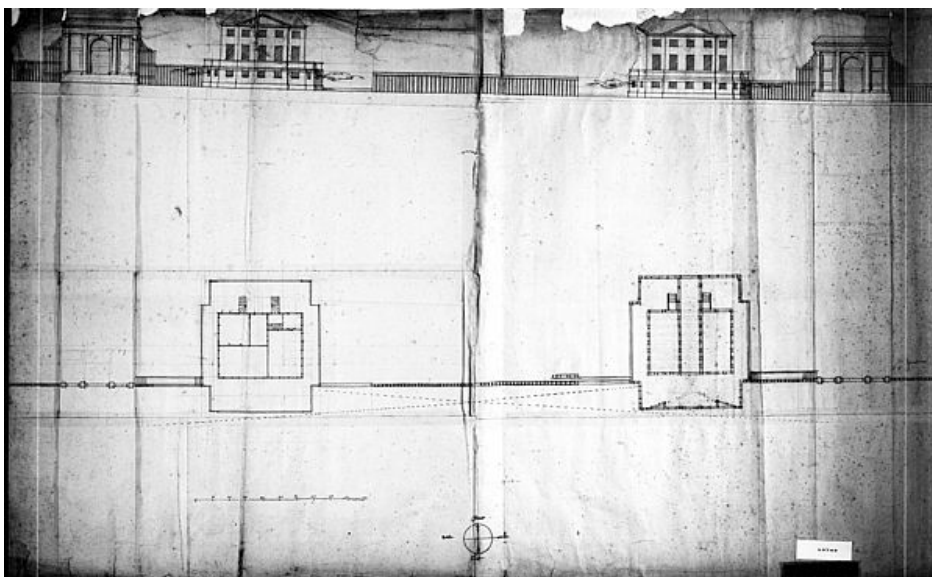
²⁸ Kruizinga 2002, dl I p. 152 en dl II p. 805. De oudste vorm van steunverlening aan armen in de stad was de verzorging van huiszittende armen. Deze werden in twee groepen onderscheiden, nl. de ‘huyszittenden luyden’, die in de winter, als scheepvaart en handel stillagen en er niets te verdienen viel, ondersteuning genoten, en de ‘armen ende miserabele personen, van de hand wijsende alle luy- en leeggangers’. Ook de vondelingen werden door de armmeesters verzorgd.

²⁹ Beeldbank Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl>

bijlage II aan dit essay toegevoegd. Evenals op de besproken schilderijen in het AHM, zijn op de prenten de blokhuisen afgebeeld bestaande uit een brede onderbouw met daarop een classicistisch bouwwerk. De vooruitspringende middenrisaliet zou in het pediment aan de ene kant het stadswapen vertonen en aan de andere kant het stadszegel zoals toen gebruikelijk was.³⁰

6.b. Bouwtekening

In de beeldbank van het stadsarchief is een oude bouwtekening aanwezig (afb. 5).

Afb. 5
Bouwtekening
blokhuisen bron:
Gemeente Archief
Amsterdam

Bovenaan in de tekening zijn de blokhuisen frontaal weergegeven inclusief de tussenliggende palissadenwand, en aan de linker- en rechterkant de beide hameien.³¹ Daaronder zijn plattegronden van de huizen getekend. Volgens een nog niet bevestigde interpretatie zou rechts een benedenetage kunnen zijn, gezien de twee ingangen aan de onderkant en links een verdieping met afzonderlijke ruimtes. Linksonder in de bouwtekening is een maatverdeling weergegeven en rechts daarvan een kompasrooster.

Bij de interpretatie van de tekeningen doet zich een probleem voor. Op beide plattegronden links en rechts is zowel aan de stroomopwaartse kant als aan de stroomafwaartse kant, in de buitenste wand een vooruitspringend middendeel te onderscheiden. In de meeste tekeningen en prenten is dat niet terug te vinden. Veel

³⁰ Bakker 1989, p. 84.

³¹ Een hamei is een hekwerk vóór de brug die toegang geeft tot een stad of een vesting; buiten- of voorpoort, barrière. Bron: Haslinghuis 2005.

prenten hebben aan de kant van de stad een basement dat vlak is met een enkele keer een middeningang. De kant naar het zuiden, de kant met de schietgaten, heeft wel bijna altijd een vooruitspringend middendeel. Een ander verschil betreft de trappen die op de bouwtekening duidelijk aanwezig zijn, maar in geen enkele prent zijn terug te vinden. Tussen de bouwtekening en de prenten bestaat dus geen volledige overeenstemming. Misschien moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat de tekening slechts een ontwerp is en dat de daadwerkelijke bouw anders is uitgevoerd. Nader onderzoek naar de herkomst van de bouwtekening en bestudering van de bouwtekening zelf, zou hier mogelijk meer duidelijkheid over geven.

6.c. Historische stadsbeschrijvingen

In het begin van de zeventiende eeuw was reeds de stadsbeschrijving van Pontanus (1614) gepubliceerd. In de tweede helft van de zeventiende eeuw volgden in korte tijd een viertal stadsbeschrijvingen van Amsterdam: Fokkens (1662), Dapper (1663), van Domselaer (1665) en Commelin (1694). Van al deze stadsbeschrijvingen is die van Dapper de beste. De auteur heeft zijn werk ingedeeld in zes boeken en beschrijft niet alleen de geschiedenis, maar ook de gebouwen in de stad en de organisatie van het stadsbestuur. Door Van Domselaer en Commelin is deze indeling grotendeels overgenomen. In de beschrijvingen van Dapper, Van Domselaer en Commelin is aandacht besteed aan de aanslag op Amsterdam in 1650 en zijn ook de blokhuizen genoemd.³² Alleen Dapper maakt melding van de vernufteling (ingenieur) Jan Heimansz Koek uit Antwerpen onder wiens leiding de blokhuizen zijn gebouwd.³³ Deze vermelding wordt honderd jaar later door Wagenaar (1760) in zijn geschiedschrijving overgenomen.³⁴ Wat de blokhuizen betreft is de beschrijving van Van Domselaer het mooiste en biedt de meeste informatie.³⁵ Zijn *'Beschrijvingh van de twee Blok-Huisen voor Amsterdam'* is geïllustreerd met een mooie prent en eindigt met een kort gedicht van Jan Vos. De tekst van zijn beschrijving is getranscribeerd en opgenomen als Bijlage I in deze scriptie.

---

³² Dapper 1663, dl IV pp. 258-303; Van Domselaer 1665, boek VI pp. 393-395; Commelin 1694, boek VI pp. 1148-1149.

³³ Dapper 1663, dl IV pp. 302-303.

³⁴ Wagenaar 1760, dl II pp. 570-571.

³⁵ Van Domselaer 1665, boek VI pp. 393-395.

6.d. Joost van den Vondel (1587-1679)

Een bron die niet ongenoemd mag blijven, is het werk van onze vaderlandse dichter Joost van den Vondel (1585-1679). Hij heeft als tijdgenoot van stadhouder Willem II de aanslag op Amsterdam meegemaakt en over de politieke verwickelingen heeft hij zich in niet mis te verstane woorden uitgelaten. Ook aan de blokhuisen heeft hij aandacht besteedt en over beide kolossen schreef hij een hekeldicht met als titel: *Aen de Blokhuisen van Amsterdam. Duo Fulmina Belli*.³⁶

De volgende citaten zijn kenmerkend:

*O Tweelingen des vliets, hoe zal men u begroeten
En zegenen, naardien gij eeuwig voor ons waakt?
Gij staat in 't harrenas, als reuzen op hun voeten,
Opdat uw kopren mond tot noodweer donders braakt....*

Vondel die zijn leven lang streed voor vrijheid en recht, brengt in dit gedicht zijn verontwaardiging op Willem II tot uiting door hem 'een schelm' te noemen en met 'de Kroon der steden' is uiteraard Amsterdam bedoeld:

*Geen adel, maer een schelm heeft lust de Kroon der steden
Te trappen met den hoef....*³⁷

Duidelijke woorden heeft Vondel ook gebruikt in de twee gedichten *Overval* en *Afval*.³⁸ Beide gedichten werden geplakt in een penningdoos met een gedenkpenning op prins Willem II.³⁹ De penning is gemaakt door Sebastiaen Dadler (1586-1657), een Duitse goudsmid en medailleur, wiens werk gekenmerkt wordt door een krachtig reliëf met een sterk plastisch effect (afb. 6). De voorkant van de penning verbeeldt de aanslag van Willem II op Amsterdam op 30 juli 1650, op de keerzijde is het 'mislukt leven en dood den 6den november 1650' afgebeeld. Beide afbeeldingen zijn terug te vinden in de prent van Bernard Picart op de titelpagina van dit essay. In het embleem bovenin de prent zijn twee cirkels weergegeven met een gelijksoortige voorstelling.

³⁶ DBNL. Joost van den Vondel, De werken van Vondel Deel 5, 1645-1656, pp. 509-512. http://www.dbnl.org/tekst/vond001heke01_01/vond001heke01_01_0067.htm

Duo fulmina belli is ontleend aan Aeneïd VI, 842, en betekent: twee oorlogsbliksems.

³⁷ Ibid. pp. 509, 512.

³⁸ Ibid. p. 516.

³⁹ Ibid. pp. 514, 515. Zie ook noot 36.

OVERVAL

De Hoimaent schreef haer derde kruis,
 In 't Gulden Iaer, toen met gedruis
 Het Oorloghspaert quam aengestoten
 Door 't Goy, spoorbyster in der nacht.
 En, van de Morgenzon belacht,
 De poort des Aemstels vond gesloten.
 Wie Eenigheit en Godtsdienst mint,
 Zie dat geen dekkleed hem verblind',
 Door schonen schijn, en veinzeryen:
 De drift van heerschzucht valt te boos
 Het vrije zegelwasch te broos,
 't Bedrogh bezet ons van ter zyen.
 Wie noit verraet vernam
 Ga leeren t'Amsterdam.

AFVAL

In Slaghtmaent van het Gulden jaer,
 Wert d'ondergaende Zon gewaer
 Hoe 't zeste daghlicht sloot de dagen
 Des tweeden Willems, die ons Lant,
 Daer Vrede en Vryheit was geplant,
 Met oorloghslasten zocht te plagen.
 Dus storte Oranje, als Faëton,
 Die 's vaders spoor niet volgen kon,
 En met geen reden was te houden.
 Hoe schrikte 't aertrijk van dien toght!
 Hoe trof de blixem uit de locht
 Die op dat stout bestaen betrouen!
 Als 't spel verkeeren zal,
 Komt hooghmoet voor den val.

Afb. 6 Gedenkpenning op Prins Willem II door Sebastiaen Dadler.

OVERVAL *Beschrijving voorzijde:* 't Wapen van Amsterdam bovenaan in 't midden van de rand. Het randschrift CRIMINE AB UNO DISCE OMNEIS. MDCL. XXX IULII is een citaat uit Virgilius' Aeneas II, 65-66, gevolgd door de datum van de aanslag op Amsterdam. Het citaat betekent: 'aan één zo'n misgreep kunt ge ze allen kennen'. Beneden tegen de rand het onderschrift QUIA BELLA VETABA, ontleend aan Aeneas II, 83. Het betekent: 'omdat [Amsterdam] zich verzette tegen de oorlog'. Het hollende paard in de morgenstond vóór de Amstel beheerst de voorstelling

tegenover de blokhuisen en de stad op de achtergrond. Het is ‘Trojaans’ op zijn manier: het draagt een fraai dekkleed waar gewapende manschappen onderuit kijken en waarop boven de zoom staat SIMULANT d.i. zij huichelen, of vrijer vertaald: ’t is huichelarij. AFVAL *Beschrijving keerzijde*: ’t Wapen van ’s Gravenhage bovenaan in ’t midden van de rand. Het randschrift MAGNIS EXCIDIT AUSIS. MDCL. VI NOVEMBRIS is een citaat uit Ovidius’ *Metamorfoses* II 328, gevolgd door de datum van het overlijden van de Prins, en betekent: ‘het grote waagstuk wordt zijn val’. In de lucht ziet men de vermetele Faëton, die de zonnwagen van zijn vader wil mennen, door Jupiter neergebliksemd. Beneden trekt de lijkstatie van de Prins lang de Haagse Vijverberg.⁴⁰

7. Slotbeschouwing

De blokhuisen hebben slechts drie jaar bestaan. Toch zijn er opmerkelijk veel afbeeldingen te vinden. Hoe zou dit verklaard kunnen worden? Overwogen kan worden dat de blokhuisen een symboolwaarde hebben gekregen. Het lijkt aannemelijk dat een afbeelding ervan in verband gebracht werd met de vrijheid die de stad had bevochten. Daarnaast zijn de huizen het feitelijke bewijs van het verzet dat was geboden tegen de door Jan Vos genoemde ‘brullent Dwingelandt’.⁴¹ Zo zouden vrijheid en verzet makkelijk in verband gebracht kunnen worden met de twee huizen. Carasso noemt in zijn artikel over de blokhuisen eveneens de symboolfunctie: ...ze (*de blokhuisen*) kwamen aan het einde van de achttiende eeuw nog voor op penningen die het stedelijke verzet tegen de machtsaspiraties der Oranjes uitdrukten. De blokhuisen bleven tot de negentiende eeuw een anti-orangistisch symbool bij uitstek.⁴² Ook is het verleidelijk om de twee blokhuisen in relatie te zien met de twee gebroeders Bicker. Steunend op hun onverzettelijke houding, toonden zij scherp inzicht in de situatie en wisten de wijsheid op te brengen hun functie neer te leggen. Zij voorkwamen daarmee veel ellende voor de stad. Het is niet moeilijk dit alles gespiegeld te zien in het frontale aanzicht van beide kolossen.⁴³

⁴⁰ De beschrijving is overgenomen uit Sterck 1931, dl V pp. 514-515.

⁴¹ Uit de *Bynamen der Blokhuisen* toegeschreven aan Jan Vos (Knuttel), gevoegd bij *Herstelling van de ee heeren Bickers, burgemeesteren der stad Amsterdam*. Knuttel 6885, Tiele 3834.

⁴² Carasso (28) 1976, p. 44.

⁴³ Zie ook voetnoot 15:

Bynaamen der Blokhuisen
Dit zijn de reuzen die, als beukelaars, en schelmen,

Taalfilosofen spreken over tekens in een tekensysteem, waarbij een teken een woord, een beeld, signaal, etcetera kan zijn en een tekensysteem de matrix is, waarbinnen het teken functioneert. Een taalfilosoof als Wittgenstein meent dat de betekenis van een woord wordt bepaald door de context van het gebruik. De betekenis kan variëren afhankelijk van de tijd, de plaats en de gemeenschap waarbinnen dat woord wordt gebruikt. De blokhuizen kunnen zeker als 'tekens' opgevat worden. We zouden in dit geval kunnen stellen dat het niet meer gaat om een afbeelding van de blokhuizen als gebouw, maar vanuit een andere context bezien, staan de huizen symbool voor het verzet en de bevochten vrijheid. Dit verklaart mogelijke het grote aantal afbeeldingen dat in de loop der tijd is geproduceerd.

Dezelfde redenering kan gebruikt worden om de schaatsende figuren te analyseren. Ook de schaatsende figuren kunnen mijns inziens gezien worden als een teken in een tekensysteem, waarvan de betekenis gerelateerd is aan de context van het gebruik. Met deze aanname als uitgangspunt valt uit te leggen dat de ene beschouwer de figuren op het ijs 'slechts stoffage' noemt, terwijl de ander de afbeelding beoordeelt als een toonbeeld van 'ijsvermaak'. Bij de laatste zienswijze worden de zich herhalende ijsfiguren op een schilderij, een tekening of prent, als het ware mentaal uitvergroet en kunnen de waarde aannemen van een abstracte entiteit. Met andere woorden ze staan voor iets anders dat niet verbonden is met het fysieke zijn op de ijsvlakte, maar de verbeelding is van een begrip, een overweging of een gevoel. De afbeelding van een vallende schaatser, waar menigeen zegt de val als zodanig te herkennen, wordt afgebeeld op een wijze die anatomisch hoogst onwaarschijnlijk, zo niet onmogelijk is. Het is daarom geen 'echte' val. De impliciete betekenis van de vallende schaatser in een afbeelding met ijsvermaak zou een andere kunnen zijn, dan louter de val op zich.

Ook de betekenis van de blokhuizen blijkt context afhankelijk te zijn en is in de loop der jaren van een verdedigingswerk uitgegroeid tot een symbool van verzet. De blokhuizen blijken tevens gewoon als achtergrond een functie te hebben. Wanneer Jan ter Gouw in zijn boek over volksvermaken, 'De IJs- en Sneeuwvermaken' bespreekt, komen de verschillende vormen ijsvermaak aan bod, zoals arrensleden, colven en

---

*De stadt bewaaken voor een brullent Dwingelandt:
Hij komt vry, zoo 't hem lust, met stroopers, moorder, schelmen,
En al wat gruwel baart. De dapperheydt houdt standt.
Hoe sal men deeze Broers best naa hun deugdhen hieten?
D'een Heer van Englenburg, en d'ander Heer van Zwieten.*

natuurlijk het schaatsenrijden.⁴⁴ Ter illustratie is in zijn boek onderstaande prent afgedrukt. Aan de horizon zijn duidelijk de twee blokhuisen te herkennen. De blokhuisen werden gebouwd in 1651. Het boek *'De Volksvermaken'* van Jan ter Gouw dateert van 1871. Zelfs tweehonderd jaar na dato hebben de blokhuisen nog een functie. Hoe kunnen zij vandaag de dag, zo onbekend geworden zijn?

Afb.7 IJsvermaak op de Amstel voor de blokhuisen.

8. Samenvatting

De blokhuisen in de Amstel waren twee classicistische bouwwerken op palen, die de stad moesten verdedigen tegen een aanval over water. Ze zijn gebouwd als reactie op de aanslag op de stad in 1650 door stadhouder Willem II. De huizen, gebouwd in 1651 onder leiding van Jan Heimansz Koek, zijn drie jaar later weer afgebroken. Door stroombelemmering ontstonden ondiepten die een gevaar vormden voor de scheepvaart. De rol van Stadhouder Willem II is uitgebreid beschreven. Om een indruk te krijgen van de blokhuisen zijn diverse bronnen geraadpleegd. Hiertoe behoren twee schilderijen in het Amsterdams Historisch Museum, prenten in de beeldbank van het Stadsarchief, een oude bouwtekening van de blokhuisen, historische stadsbeschrijvingen en verder is geput uit het werk van Vondel. Aandacht is gegeven aan de symboolfunctie die de blokhuisen hebben gekregen.

---

⁴⁴ Ter Gouw 1871, pp. 584-603.

9. Literatuur

Bakker 1989

B. Bakker, E. Fleurbaay, A.W. Gerlagh, *De verzameling Van Eeghen: Amsterdamse tekeningen 1600-1950*, Amsterdam 1989.

Bakker 1998

B. Baker et al, *Het landschap van Rembrandt: wandelingen in en om Amsterdam*, Bussum/Amsterdam/Parijs 1998.

De Beaufort 1893

W.H. de Beaufort, *Geschiedkundige opstellen*, Amsterdam 1893.

Bergsma 1909

J. Bergsma, *J. van Vondels Hekeldichten, met aantekeningen der 'Amersfoortsche' uitgave*, Zutphen 1909.

Brom 1914

G. Brom, 'Beschrijving van den aanslag op Amsterdam in 1650', in: *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap*, 35 (1914), pp. 105-122.

Carasso 1976

D. Carasso, 'Twee blokhuisen en twee zondagsschilders', *Ons Amsterdam* 28 (1976), pp. 44-46.

Commelin 1694

C. Commelin, *Beschryvinge van Amsterdam: zynde een naukeurige verhandeling van desselfs eerste oorspronk uyt den huysen der heeren van Amstel, en Amstellant, haar vergrootingen, rykdom, en wyze van regeeringe, tot den jare 1691. / Voor dezen uit verscheide oude historie-schryvers by een gesteld, en uytgegeven; en nu uit een meenigte van oude schriften ... nooit voor desen gedrukt geweest, beschreven, en vermeerdert door Casparus Commelin*, Amsterdam 1694.

Dapper 1663

O. Dapper, *Historische beschryving der stad Amsterdam: waer in de voornaemste geschiedenissen (na een kort verhael van gansch Hollant en d'omleggende dorpen, als ambachts-heerlijkheden, onder deze stad gelegen) die ten tijde der herdoopers, Nederlandtsche beroerten, en onder Prins Willems, de tweede, stad-houderlijke regeering, hier ter stede voor-gevallen zijn, verhandelt, en al de stads gemeene, zoo geestelijke als wereltlijke, gebouwen, in meer als zeventigh kopere platen, met haer nevenstaende beschrijving, vertoont worden*, Meurs 1663.

Van Domselaer 1665

T, van Domselaer, *Beschryvinge van Amsterdam, haar eerste oorspronk uyt den huyze der heeren van Aemstel en Aemstellant : met een verhaal van haar leven en dappere krijgsdaden. Amsterdams kleyne beginselen, outheyt, bemuuring, en verscheyde vergrotingen, ... / Uyt verscheyde oude en nieuwe Hollandtsche kronijcken, beschrijvingen, brieven, willekeuren, etc. by een vergadert,* Amsterdam 1665.

Fokkens 1662

M. Fokkens, *Beschrijvinge der wijdt-vermaerde koop-stadt Amstelredam: van hare eerste beginselen, oude voor-rechten en verscheyde vergrotingen...*, Amsterdam 1662.

Frijhoff 2004

W. Frijhoff, M. Prak, *Geschiedenis van Amsterdam dl II-1*, Amsterdam 2004, pp. 42-43, 279-282.

Ter Gouw

J. ter Gouw, *De volksvermaken*, Haarlem 1871.

Groenveld 1967

S. Groenveld, *De prins voor Amsterdam, reacties uit pamfletten op de aanslag van 1650*, Bussum 1967.

Haak 1967

B. Haak, *Van Dubbels tot van Goyen en weer terug*, Antiek, jrg.1 nr. 8 (1966/67), pp. 10-14.

Haslinghuis 2005

E.J. Haslinghuis, H. Janse, *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden 2005.

Knuttel 1978

Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, Utrecht 1978.

Kruizinga 2002

J. Kruizinga, *Het XYZ van Amsterdam*, Amsterdam 2002.

Ter Laan 1952

Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid, 's Gravenhage 1952.

Meissen 2007

M. Meissen, *Het portret spreekt. De tijd van de stadhouders 1559-1795*, 's Gravenhage 2007.

Middendorf 1989

U. Middendorf, *Hendrik Jacobsz. Dubbels (1621-1707). Gemälde und Zeichnungen mit kritischem Œvrekatalog*, Freren 1989.

Muller 1896

P.L. Muller, J.H.W. Unger, *Onze gouden eeuw: de republiek der Vereenigde Nederlanden in haar bloeitijd geschetst. Dl II De bloeitijd*, Leiden 1896.

Pontanus 1614

J.I. Pontanus, *Historische beschryvinghe der seer wijt beroemde coop-stadt Amsterdam: waer inne benevens de eerste beginselen ende opkomsten der stad, verscheyden privilegiën, ordonnantiën ende andere ghedenckweerdighe gheschiedenissen verhaelt werdt*, Amsterdam 1614.

Rowen 1988

H.H. Rowen, 'William II: the challenger' in: *The princes of Orange. The stadholders in the Dutch republic*, Cambridge 1988, pp. 77-94.

Sterck 1931

J.F.M. Sterck et al, *De werken van Vondel: volledig geïllustreerde tekstuitgave in tien deelen, deel V*, Amsterdam 1931.

Wagenaar 1760

J. Wagenaar, *Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schuttertype, gilden en regeeringe / beschreeven*, door Jan Wagenaar, historieschryver der stad, Amsterdam 1760-1767.

Wijnne 1893

J.A. Wijnne, 'De aanslag van Willem II op Amsterdam', in: W.H. de Beaufort, *Geschiedkundige opstellen*, Amsterdam 1893, pp 66-101.

10.Lijst met afbeeldingen

Titelblad

Bernard Picart, *Blokhuizen in de Amstel*, ets ca. 1651.

Bron: Beeldbank Stadsarchief Amsterdam (afbeeldingsbestand: 010097011911).

Afb. 1

Onbekend, *De blokhuizen in de Amstel in de winter*, ca 1651-54, olieverf op doek, 83 x 119 cm, Amsterdams Historisch Museum (depot), inv.nr. SA 3010.

Afb. 2

Hendrick Dubbels (ca. 1621-1707), *De blokhuizen in de Amstel bij Winter*, ca 1651-54, olieverf op doek, 47.5 x 56 cm, Amsterdams Historisch Museum, inv.nr. SB 4521.

Afb. 3

Twee afbeeldingen: links ijsvermaak, onechte Jan van Goyen (bron: B. Haak, 1966/67 pp. 10-14); rechts idem als afb. 2.

Afb. 4

Anthony van Dyck (1599-1641), *De latere stadhouder Willem II en zijn bruid Maria Stuart*, 1641, olieverf op doek, 182.5 x 142 cm, Rijksmuseum Amsterdam.

Afb. 5

Daniël Stalpaert, *Bouwtekening blokhuizen aanzicht voorgevels en plattegrond*, 1651.
Bron: Beeldbank Stadsarchief Amsterdam (afbeeldingsbestand: 010056919745).

Afb. 6

Gedenkpenning op Prins Willem II door Sebastiaen Dadler, afgebeeld ongeveer op ware grootte, voorkant zinnebeeldige voorstelling van de stadhouder's aanslag op Amsterdam op 30 juli 1650, keerzijde zinnebeeldige voorstelling van de stadhouder's mislukte leven en dood op 6 november 1650.

Bron: J.F.M. Sterck et al, *De werken van Vondel: volledig geïllustreerde tekstuitgave in tien deelen, deel V*, Amsterdam 1931, pp. 514-515.

Afb.7

Ijsvermaak op de Amstel voor de blokhuizen.

Bron: J. ter Gouw, *De volksvermaken*, Haarlem 1871, p. 585.

Bijlage I Transcriptie T. van Domselaer 1665, Boek VI pp. 393-395**Beschrijvingh van de twee Blok-huizen voor Amsterdam.**

Die van *Amsterdam*, vervaert voor zo schielijken en onverwachten overval, als hun in den voorleden Jare, 1650 beschoren was, maar door de donkerheid en slag-regen belet wiert, hadden af, korts na *sijn Hoogheits* vertrek, besloten, om de Stadt voor zodanige onheilen, zo veel mogelijk, te bevrijden, twee sterke houten *Blok-huizen* in den *Amstel* te doen bouwen, gelijk ook voorts in 't werk wiert gestelt: zy wierden dan gezet ter plaats, daar nu de groote nieuwe steene *Amstels brugh* gelegen is, en aan beide des zelfs zijden, zoo ten oosten als ten westen, wierden ook op des *Amstels* wegen, *hameyen* gestelt, daar mede men de zelve kost afsluiten; hoedanigh zich dese Stadts voorpoorten en *Blokhuisen* vertoonden, wort hier aan d'ander zijde afgebeeld, zulks die aan de binnenste zijden, van de Stad af waren aan te zien.

De Blok-huizen waren op dicke sterke eyke palen, wel vast in de gront geheit, gefondeert, men siet hier by 't water, verscheide bogen of poorten met latten bezet, daar 't water tussen door loopt, te midden kon men met Chaloupen of Schuiten door de zelve, in de Blok-huizen varen, om alderlei levens middelen en Krijghs-behoefden, daar binnen te brengen, ook konden hier onder verscheide gewapende Chaloupen geberght en bewaart worden, om altijd vaerdigh te zijn. Maar aan beide de zijden, en voornamelijk van vooren, en naer buiten toe, was d'onderste stadie vol geschut poorten, met toevallende deuren, even als die op de Schepen van oorloge; hier uit kon men met sware stucken op ro-paerden na de Scheeps-manier, ontrent twee of drie voet boven water, langhs 't zelve heenen schieten; Vijftig of zestigh treden van de *Blok-huizen* af, naerbuiten toe, was een rye palen, dwars over den *Amstel*, van déene zijde tot d'ander heen geslagen, doch recht voor *de Blok-huizen* wierden twee openingen, zoo wijt, als die breed waren, open gelaten, die men des nachts, of als men wilde, met een boom, vol yzere pinnen, kon toe sluiten, zo dat allerley schepen, schuiten, en vaertuigh, van buiten naer binnen willende, eerst recht tegen deze *Blok-huizen* aan, en dan ter zijden dezelve mosten door varen, de welke by quaatwillige gelegentheit, zodanigh van 't geschut konden gegroet worden, datse eerder na de gront, als binnen souden geraken. Boven deze eerste verdiepingen, waren redelijke brede opene gangen (want de huisingh, of 't gebouw hier boven, was smalder en korter dan 't onderste) met dicke houten borstweringen, vry voor een musket kogel, voorsien. Hier konden de Soldaten, gelijk

beneden de Konstapels en Boschieters hun wachten houden, en in de benedenste vertrecken of Kamers, die met dese houte wallen, gelijks vloers quamen, haddense hun verblijf: De bovenste kamers waren seer luchtig, en vermakelijk van uitsicht.

Maar na dat dese *Blok-huisen* ontrent drie Jaren hadden gestaan, bevontmen datse, door het dichte en menighvuldige paalwerk, de loop en schuringh des *Amstels* eenighsins beletten, 't welk ondiepte, en verstoppingh veroorzaakte, gelijk men ook begonde te beraatslagen, over 't uitleggen en vergrooten van de Stadt; En alhouwel de *Blok-huisen*, met voor bedachtheit gezet waren ter plaatsen, daar de nieuwe Stads-wallen ter zijden aan souden komen te schieten, zo wierden deselve evenwel, om de voor-verhaelde (misschien ook om andere wichtige redenen) door Burgemeesters en XXXVj. Raden afgekeurt. Zy zijn dan in den Jare zestien hondert en vier-en-vijftigh, in *Hooymaandt* gesloopt en afgebroken, door niemants anders orde en bevel, als alleenigh der voornoemde Vroedschap van *Amsterdam*, door wiens last zy ook eerst gebouwt zijn geweest. Op dit afbreeken der *Blok-huisen* heeft d'*Amsterdamse* Poëet *Jan Vos*, de volgende Vaerskens gepast.

Amsterdam spreekt:

Ik hoef geen Blok-huis, neen, mijn waat'ren zijn mijn muuren:

Wie twijffelt, vraag het heir dat niet by 't nat kon duuren.

Bijlage II Afbeeldingen met blokhuisen uit de Beeldbank stadsarchief Amsterdam

1

Tekening
Roelant Roghman
Afbeeldingsbestand:
010055000048

2

Tekening
Hendrik Tavenier
Afbeeldingsbestand:
010097001944

3

Prent
Afbeeldingsbestand:
010097004695

4

Prent
Afbeeldingsbestand:
01009004696

5

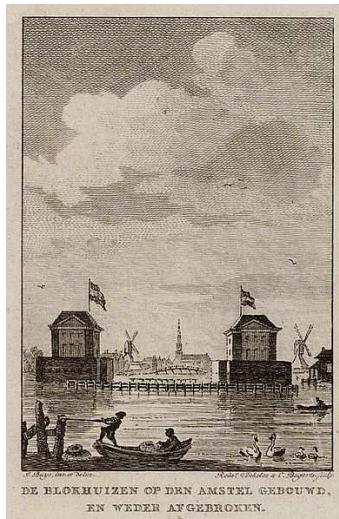
Prent
Afbeeldingsbestand:
010097004698

6

Prent
Afbeeldingsbestand:
010097004699

7

Prent
Jakobus Buys
(tekenaar), C. Bogerts
(etser) en
Reinier Vinkeles (etser)
Afdelingsbestand:
010097004745

8

Prent
Afbeeldingsbestand:
010097004697

9

Prent
Bernard Picart
Afbeeldingsbestand:
010097011911

10

Prent
Reinier Nooms
Afbeeldingsbestand:
010001000126

11

Prent
Pieter Nolpe (etser) en
J. Esselens (tekenaar)
Afbeeldingsbestand:
010094004706

COLOFON

De Blokhuisen in de Amstel is de eindopdracht (gecorrigeerd) van Nelly Moerman bij de masterwerkgroep 'Amsterdamse culturele elite' Universiteit van Amsterdam, docente Madelon Simons.

Informatie:
Nelly Moerman
Doude van Troostwijkstraat 54
1391 ET Abcoude
E-mail: nmoerman@planet.nl

ISBN/EAN: 978-90-805290-8-3

©Copyright N. Moerman 2009

Dit verslag is gemaakt volgens de geldende regels van de Universiteit van Amsterdam.
Reproductie is toegestaan op individuele basis en uitsluitend voor eigen gebruik.
Reproductie voor andere doeleinden of ter verkoop is niet toegestaan. Delen van de tekst mogen worden geciteerd onder de voorwaarden van bronvermelding en een correcte citatie.